

УДК 373.06:613.884

Олена Квас, доктор педагогічних наук,
професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Лілія Вовк, аспірант кафедри педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто основні напрями сучасних психолого-педагогічних досліджень з проблеми гендерної соціалізації молодших школярів, проаналізовано зміст та напрями гендерної соціалізації у молодшому шкільному віці, визначено особливості гендерного підходу до виховання.

Ключові слова: гендерне виховання, гендерна педагогіка, особистісно-орієнтоване виховання, гендерний підхід, гендерна соціалізація, початкова школа.

Лит. 11.

Елена Квас, доктор педагогических наук,
профессор кафедры общей педагогики и дошкольного образования
Лилия Волк, аспирант кафедры педагогики и дошкольного образования
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ГЕНДЕРНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье рассмотрены основные направления современных психологопедагогических исследований по проблеме гендерной социализации младших школьников, проанализировано содержание и направления гендерной социализации в младшем школьном возрасте, названы особенности гендерного подхода к воспитанию.

Ключевые слова: гендерное воспитание, гендерная педагогика, личностно-ориентированное воспитание, гендерный подход, гендерная социализация, начальная школа.

Olena Kvas, Ph.D. (Pedagogic) Prof. of General Pedagogic and Pre-school Education Department
Lilia Wovk, Postgraduate of General Pedagogic and Pre-school Education Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF GENDER SOCIALIZATION OF PRIMARY SCHOOL AGE CHILDREN

The article describes the main areas of modern psychological and educational research on the problem of gender socialization of children of primary school age, the content and directions of gender socialization in primary school age have been analyzed, this feature of the campaign for gender education.

Keywords: gender education, gender pedagogy, personality oriented education, gender approach, gender socialization, primary school.

Нині гендерна проблематика стала невід'ємною частиною психолого-педагогічного напрямку досліджень, зокрема вона відкривається і в педагогіці початкової школи. Виникнення цього напрямку наукової роботи пов'язано з реальними трансформаціями в сучасній українській системі освіти та пильним розглядом і критикою патріархальних усталених традицій у навчально-виховному процесі, які сьогодні збереглися у вигляді статево-рольових стереотипів. У сучасному суспільстві статево-рольові стереотипи великою мірою впливають на процес гендерної соціалізації дітей, багато в чому визначаючи його спрямованість.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій з даної теми формує уявлення про сучасний стан розробленості питання гендерної соціалізації дітей молодшого шкільного віку. Так, методологічні проблеми гендерної педагогіки висвітлені в працях В. Гайденко, В. Кравця, Л. Штильової та ін. Питання введення гендерної складової в освіту досліджували Т. Говорун, О. Кікінежді, О. Ярська-Смирнова та ін. Проблематика гендерної соціалізації дітей різних вікових категорій висвітлена в наукових доробках І. Кльоціної, І. Кона, Л. Попової та ін. [9, 18].

Мета статті полягає в розкритті педагогічних умов гендерної соціалізації дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Як відомо освіта і виховання мають неабиякий вплив на формування особистості учня початкової школи. Гендерна соціалізація має важливе значення для молодшого шкільного віку. У процесі гендерної соціалізації закладаються навички взаємин дитини з дорослими, однолітками своєї й протилежної статі, а також формується гендерна свідомість.

Гендерне виховання особистості здійснюється під впливом родини, освіти, засобів масової інформації, релігії, мистецтва, мови, правової та державної політики. Застосування гендерного підходу у формуванні гармонійно розвиненої особистості пропонує новий спосіб пізнання дійсності, в якому відсутня нерівність та ієрархія “чоловічого” й “жіночого”.

Однією з визначальних є категорія гендерної освіти. Через гендерну освіту здійснюється процес формування егалітарної свідомості особистості в системі соціокультурних взаємозв'язків на паритетних засадах. Саме гендерна освіта сприяє викориненню біодетерміністських уявлень про сутність “жіночого” й “чоловічого”, вивченню природи статево-рольових стереотипів.

Останнім часом гендерні дослідження стали невід'ємною частиною педагогічної науки, а гендерна проблематика відокремлюється в різних галузях педагогіки.

Фахівці, і серед них чимало педагогів, приділили багато уваги становленню такого поняття, як гендерна освіта. Так, В. Кравець визначає гендерну освіту як процес засвоєння знань про психосексуальну культуру, що включає гендерну просвіту, пропаганду й самоосвіту. Російська дослідниця І. Кльовина виділяє гендерний підхід в освіті як засіб пізнання дійсності, де протидія та нерівність чоловічих і жіночих рис особистості, її мислення, особливості поведінки закріплюють зв'язок між біологічною статтю й досягненнями в соціальному житті. О. Шнирова підкреслює, що гендерна освіта є часткою освіти взагалі, призначенням якої є розповсюдження знань про специфічний добір культурних характеристик, що визначають соціальну поведінку жінок і чоловіків і взаємовідносини між ними.

Фахівці, які займаються гендерними дослідженнями, поки що не опрацювали єдиного визначення гендерної педагогіки, але найпоширенішими в науковому середовищі є такі:

- гендерна педагогіка – це педагогічна система, яка враховує волевиявлення двох соціальних статей – жінок і чоловіків – у громадянському суспільстві як рівних у можливостях і правах з урахуванням їх гендерних інтересів і потреб (Л. Смоляр);

- гендерна педагогіка – це сукупність підходів, спрямованих на створення комфортних умов у школі для соціалізації дітей, важливою складовою якої є гендеризація дитини як хлопчика чи дівчинки.

Предметом гендерної педагогіки є корекція процесу соціалізації молоді залежно від статі відповідно до соціально-економічних вимог.

Розробка теорії гендерної освіти та виховання має такі напрямки:

- дослідження педагогічних аспектів процесу гендерної соціалізації дівчаток і хлопчиків як суб'єктів шкільного виховання, визначення впливу батьків, однолітків, педагогів, навчальної літератури на формування гендерної ідентичності індивідів обох статей;

- виявлення закономірностей педагогічного впливу вчителів на гендерну ідентичність учнів для створення відповідного середовища для самореалізації індивідуальних можливостей учнів.

Метою гендерного виховання є створення умов для формування егалітарної свідомості, вільної від гендерних стереотипів і відповідальної за свої міжособистісні взаємини в соціумі.

Гендерне виховання молодших школярів – процес гендерної орієнтації, ідентифікації, спрямований на розвиток моральної культури в сфері міжстатевих взаємовідносин у полікультурному середовищі; формування в учнів початкових класів поваги до особистості, незалежно від соціальних ролей, поведінки, ментальних та емоційних характеристик чоловіків і жінок.

У сучасних умовах глобалізації особливої ваги набуває виховання у молодого покоління цінностей громадянського суспільства, гуманності, поваги до життя та прав інших, справедливості, толерантності, виховання успішної та здорової особистості. Важливим завданням сучасної школи є створення сприятливого освітнього творчо-розвивального середовища на засадах особистісно-орієнтованого підходу та дигіноцентризму, де кожна дитина відчуватиме позитивний, оптимістичний стиль шкільного життя, його привабливість, динамічність тощо [10, 145].

Свого часу видатний український педагог-гуманіст В.О. Сухомлинський, створюючи Школу радості, наголошував на прояві любові до дитини, знанні її внутрішнього світу, індивідуально-вікових особливостей та психічного здоров'я. На думку Несторки української літератури, Софії Русової, школа є перш за все, школою самореалізації та самоактуалізації особистості, бо саме “нова школа кладе за головну мету збудити, дати виявитися самостійним творчим здібностям дитини».

Важливим етапом соціалізації є вік між 7 та 10 роками, коли формується світобачення особистості дитини та її уявлення про власне призначення й смисл життя. Це період дійсності, коли засвоюється досвід поколінь, тому дитину необхідно формувати так, мов би заповнювати чистий аркуш [5, 47].

Основні положення теорії особистості полягають в тому, що дитина засвоює культурні зразки свого оточення, його норми і цінності, уявлення й стереотипи в процесі соціалізації, який продовжується протягом всього життя. Спочатку засвоєння відбувається пасивно (несвідомо), а пізніше – обізнано і творчо [4, 36].

Провідним інститутом гендерної соціалізації молодших школярів є початкова школа, це період остаточного “цементування” підвалин психічної діяльності людини, від якості яких залежить подальша доля її самореалізації в майбутньому. Гендерна соціалізація дитини охоплює коло питань, пов’язаних з присвоєнням нею статевої ролі, норм, приписів, прийнятих у навколишньому соціальному докільці щодо поведінки чоловіків та жінок. Саме молодший шкільний вік є фундаментом накопичення таких знань, як рівність, паритетність, однаковість, формування гендерних компетентностей у хлопчиків та дівчаток тощо [7, 24]. Це, в свою чергу, передбачає побудову навчально-виховного процесу у початковій школі на ідеології егалітарності, метою якої є розвиток індивідуальності, здорової та компетентної особистості. Як зазначає академік С.Д. Максименко, “від того, наскільки вимоги, які пред’являються школою, будуть адекватними потенційним можливостям дітей, багато в чому залежать не тільки шкільні успіхи, але й становлення особистості в цілому, бо “успішність учня є мірою суб’єктності у власному русі: міра самостійності, оригінальності, творчості, гнучкості тощо” [8, 173].

Науковці наголошують, що гендерний та особистісний підходи є основою гуманізації навчально-виховного процесу, зокрема: “...гендерний підхід у педагогіці й освіті – це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності, дає дитині більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкою і вміти використовувати різні можливості поведінки” [7, 59]. “Особистісно-орієнтований підхід до виховання у нинішньому його варіанті певною мірою ґрунтується на методологічних принципах західної гуманістичної психології: самоцінності особистості, глибокої поваги та емпатії до неї, врахування її індивідуальності тощо” [1, 95].

Проблема створення гендерно-освітнього середовища у початковій ланці освіти є однією з найменш розроблених у вітчизняних психолого-педагогічних дослідженнях, що пов’язане передусім із відносним новаторством гендерно-чутливого підходу в освітню практику початкової школи, неоднозначним трактуванням як гендерної термінології, так і її змістовного наповнення [6, 265].

Гендерна соціалізація молодших школярів характеризується специфікою стосунків на різних типах взаємин, наприклад, дитина-дорослий, дитина-одностатеві ровесники, дитина-однолітки іншої статі. Тип стосунків – дитина-дорослий (педагог) має найважливіше значення для формування гендерної соціалізації молодшого школяра. Вчитель для учня початкової школи не тільки приклад, взірць поведінки, а й ідеал. Тому позитивній гендерній соціалізації сприятиме розвиток взаємостосунків педагогів з дітьми на рівні особистісно-інтимного типу (довірливого, поважливого), коли підкреслюються якості, особливості і гідність кожної дівчинки і кожного хлопчика.

Через взаємостосунки з педагогами процес гендерної соціалізації хлопчиків і дівчаток має відбуватися осмислено, без навіювання про те, що “так не вчиняють хлопчики” або “дівчатка цим не відзначаються”; вчитель, що активізує життя дітей обох статей, організовує цікаве дружнє спілкування дітей різних статей, сприяє більшому повноцінному розвитку індивідуальності кожного, стає беззаперечним прикладом збереження і зміцнення їхнього здоров’я [3, 136].

Так, фемінізованих дітей необхідно залучати до відповідальних ролей у виховній діяльності, заходах, іграх-подорожах, залучати їх до позицій лідера, щоб формувати впевненість, відтворення власної соціальної позиції, творчого підходу; маскулінізованих – до більших контактів і взаємодій у танцях, спілкуванні, іграх, щоб зменшити надактивність, авторитарність, агресію під час виховної роботи, заходів, інсценування тощо.

Гендерна соціалізація сприяє ускладненню особистісної самореалізації, тобто формує внутрішні стани: боязнь невдачі, боязнь суспільного засудження та нехтування тощо, тому вчителям початкової ланки освіти необхідно використовувати правила роботи в напрямку виховання наполегливої особистості [9, 46].

Так як школа є провідним агентом гендерної соціалізації школярів, то постає неодмінна потреба в зміні змісту навчального матеріалу, дидактичних і виховних настанов у процесі спілкування вчителя й учнів з традиційної на

гендерно-чутливу систему організації світосприйняття хлопчиками й дівчатками, розвитку їхньої гендерної свідомості.

Вченими (В. Кравця, Т. Говорун, О. Кікінежди) з'ясовано, що у прихованому соціалізаційному навчальному плані початкової школи не просто відображаються гендерні стереотипи, а й підтримується гендерна нерівність. Це той зміст дидактичного матеріалу, а також взаємодія вчителя з учнями та ученицями, який в опосередкований спосіб “посилає” певні гендерні настанови – як традиційного, так і егалітарного характеру. Відповідно до цих традиційних настанов набувається і різне засвоєння особистісних цінностей та життєвих орієнтирів, в яких “чоловіче” стає домінуючим, а “жіноче” – підпорядкованим [7, 76 – 77].

Інший аспект прихованого навчального плану стосується відображення гендерних стереотипів у книжках. На думку В. Гайденко та І. Предборської, гендерними стереотипами пронизані використання фізичного простору, поведінка, ілюстровані книжки, підручники, телевізійні програми, що є головними компонентами прихованого навчального плану [2, 226 – 227].

Разом з тим варто зазначити, що сьогодні спостерігається певний прогрес у збереженні гендерної рівності засобами навчальної літератури. Новітні підручники репрезентують розширене коло занять жінок з їх наближенням до чоловічих професій і навпаки.

По-різному ставляться вчителі й до оцінки академічних успіхів учнів та учениць: у хлопчиків їх більше пов'язують із здібностями, у дівчаток – з терпінням і посидючістю. По-різному пояснюють учителі успіхи і неуспіхи своїх підопічних: неуспіх дівчаток пояснюється відсутністю здібностей, а неуспіх хлопчиків – нестатком старанності, працелюбства, наполегливих зусиль з окремого предмету. Така диференційована система навчання та виховання забезпечує підтримку духу змагань, наполегливості в досягненні мети в одній статі та орієнтацію на пристосування, адаптування, невтручання в хід справ у іншій. Це породжує різне ставлення учнів до свого “Я”. Як наслідок, хлопчики у процесі навчання мають очевидні переваги над дівчатками у можливості відкрити себе, ідентифікуватися з певними героями та оптимізуєчними моделями гендерної поведінки, отримати психологічний простір для самоствердження.

Отже, освітні заклади відображають гендерну стратифікацію суспільства і культури загалом, демонструючи на своєму прикладі нерівний

статус жінок і чоловіків. Адже учні бачать на прикладі шкільного життя, що чоловіки – це начальство, а жінки – підлеглі, деякі предмети і дисципліни чітко ідентифікуються у школярів зі статтю викладача.

Чимало вчителів дотримуються точки зору, що школа має задавати різні напрямки розвиткові хлопчиків і дівчаток, а тому поділяють предмети на “чоловічі” й “жіночі” чи “переважно чоловічі” й “переважно жіночі”. Вчителі, по суті, визнають домінування хлопчиків у природничо-наукових, точних дисциплінах, а дівчаткам заздалегідь відводять ролі дружин домогосподарок [6, 325].

Визнаючи нагальну необхідність зміни ситуації щодо такого підходу до статевої диференції у школі, Т.М. Титаренко, посилаючись на думку Д. Береза, стверджує, що формування ментальних та інституційних засад статевої соціалізації в школі має здійснюватись за таких умов:

- рівномірної репрезентованості осіб жіночої та чоловічої статі у педагогічному колективі;
- колективи, в яких хлопчики і дівчатка навчаються разом, потребують від учителів, як чоловіків, так і жінок, що працюють з ними, достатнього рівня гендерної соціальної зрілості; постійного діалогу вчителів з учнями, дівчаток з хлопчиками як засобу досягти взаєморозуміння та любові;
- робота у змішаних класах вимагає ретельного добору вчителів, які матимуть спеціальну необхідну підготовку для здійснення статевого виховання;
- виховна робота з учнями різної статі не повинна мати узагальненого та уніфікованого характеру, вона має орієнтуватися на індивідуальні особливості, можливості та потреби кожної конкретної дівчинки та кожного конкретного хлопчика [11, 35].

Значимо, що в останні десятиліття необхідність урахування гендерних аспектів у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи не викликає жодних сумнівів і заперечень. Гендерні дослідження активно впроваджуються в зміст вищої освіти. Проте процес впровадження гендерних знань в освітній простір складний і суперечливий. Дослідники виділяють низку об'єктивних факторів, які утруднюють процес впровадження гендерного знання: відсутність чіткої державної програми розвитку гендерного компонента в освіті, освітніх програм, методичного забезпечення, кваліфікованих кадрів. Гендерна педагогіка не має твердого академічного статусу. Ці фактори потребують ще подальшого педагогічного пошуку.

На сьогодні накопичено достатньо даних

відносно концепції гендерного навчання та виховання молодших школярів у педагогічній освіті. Теоретичний аналіз наукових досліджень показує, що інтерес науковців до проблеми гендерного виховання значно виріс, але не має достатніх підстав вважати проблему гендерного виховання молодших школярів вирішеною, потребують подальшого розвитку теоретичні підходи до цього феномену.

Отже, виникає необхідність дотримання принципів гендерної рівності як у дидактичному матеріалі, так і навчально-виховному процесі початкової школи, створення психолого-педагогічних умов для розвитку особистісного потенціалу хлопчиків та дівчаток, для тренування міжстатевої чутливості, рівноправного співробітництва між хлопчиками та дівчатками. Активність вихованців сприятиме тому, що діти зуміють відійти від стандартних шаблонів поведінки, а із задоволенням прогнозуватимуть, дивуватимуть, творитимуть та вноситимуть щось нове. Одним із пріоритетних завдань гендерної просвіти є розширення кругозору бачення проблеми рівноправності статей у різних сферах людської життєдіяльності, прищеплення гендерної чуйності, здатності дружити та поважати іншу стать.

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. 1; Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.

2. Гендерна педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. В. Гайденко. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2006. – 313 с.

3. Говорун Т.В. Соціалізація статі та сексуальності: монографія [Текст] / Т.В. Говорун. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 240 с.

4. Клецина І.С. Гендерная социализация: [Текст] учебное пособие / И.С. Клецина. – СПб.: Издательство РГПУ им. А.И. Герцена, 1998. – 92 с.

5. Кон І.С. Ребенок и общество: [Текст] учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И.С. Кон. – М. – Издательский центр “Академия”, 2003. – 336 с.

6. Кравець В.П. Гендерна педагогіка. Навчальний посібник. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.

7. Кравець В.П. Гендерна соціалізація молодших школярів: [навчальний посібник] / В.П. Кравець, Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 192 с.

8. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. – К.: Вид-цтво ТОВ “КММ”, 2006. – 240 с.

9. Павлуценко Н.М. Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.07 / Н.М. Павлуценко. – Тернопіль, 2011. – 251 с.

10. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: посіб. для вчителів і методистів почат. навчання / О.Я. Савченко. – 2-е вид., допов., перероб. – К.: СПД Богданова А.М., 2009. – 226 с.

11. Титаренко Т.М. Хлопчики та дівчатка: психологічне становлення індивідуальності. – К.: Знання, 1989. – 48 с.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2014

Великдень

Великдень, Великдень,
Веснянеє свято –
Радіють і діти,
І няня, і тато.

Антін Лотоцький
дитячий письменник, журналіст і видавець

